

Kopi fra DBC Webarkiv

Kopi af:

Jens Mortensen Sveigaards ostindiske rejser 1670-1684

Dette materiale er lagret i henhold til aftale mellem DBC og udgiveren.

www.dbc.dk

e-mail: dbc@dbc.dk

JENS MORTENSEN SVEIGAARDS OSTINDISKE REJSER 1670-1684

I de magre år efter svenskekrigen søgte mange danskere udenlands for at finde arbejde. En af dem var Jens Mortensen Sveigaard, som i 1670 blev ansat af det nederlandske ostindiske kompagni og kom til Asien som soldat, men snart avancerede til bogholder på de kompagniskibe, som sejlede rundt og handlede i Asien. Han skrev levende om sine spændende og interessante oplevelser til lands og til vands, ikke mindst europæernes sammenstød med de fremmede kulturer.

ERIK GØBEL

- 1 Trankebar med Fort Dansborg, bymur, brændingsbåde og europæiske skibe på rheden 1723.
Det Kongelige Bibliotek.
- 2 Jens Mortensen Sveigaards egenhændige titelblad til rejsebeskrivelsen.
Det Kongelige Bibliotek.
- 3 Menneskeædende hottentotter 1672. Hun giver barnet bryst.
Det Kongelige Bibliotek.
- 4 Menig sømand i arbejde på et af de nederlandske ostindienskibe.
Nationaalarchief, Haag.

I mange sammenhænge går vi ud fra som givet, at de fleste af de forhold, vi kender i dag, er helt unikke for den moderne verden og ikke har eksisteret tidligere. Det er naturligvis sandt i mange tilfælde, men i overraskende mange andre er det slet ikke rigtigt. Tag for eksempel blot en sag som arbejdskraftens internationale mobilitet. Den eksisterede allerede for adskillige hundrede år siden, og mange danskere rejste ud dengang.

Nederlandenes gyldne århundrede

I Nederlandene i 1600-tallet blomstrede økonomien, og man oplevede, hvad der med rette er blevet kaldt deres gyldne århundrede. Den lille nation fostrede foregangsmand på felter som malerkunst, arkitektur, naturvidenskab og ikke mindst handel og søfart. Den kolossale aktivitet i Nederlandene affødte et stort behov for tilførsel af udenlandsk arbejdskraft, og denne strømmede til blandt andet i skikkelse af den dansk-norske konges undersætter.

> Hvert år drog masser af unge kvinder og mænd sydpå til de store nederlandske byer. Kvinderne blev typisk tjenestepiger, mens mændene ofte blev forhyret som søfolk på fartøjer i fiskeri, hvalfangst eller fragtfart.

Et sted, hvor relativt mange danskere søgte hen, var det store forenede ostindiske kompagni. Her var beskæftigelse at finde som sømænd på de mange skibe til Asien, som soldater på fæstningerne i det fjerne eller som håndværkere eller kontorfolk i kolonierne. På Kompagniets skibe til Asien i slutningen af 1600-tallet var ikke mindre end en fjerdedel af søfolkene ombord udlændinge, og cirka hver tiende af disse var dansk – og hertil kom et pænt antal nordmænd, slesvigere og holstenere. Lige så store andele af den danske konges undersætter var at finde på de mange kompagnifartøjer, som sejlede rundt mellem Asiens mange regioner og handlede.

I absolutte tal drejede det sig om, at der omkring 1700 var ca. 6.500 danskere beskæftiget i den nederlandske handelsflåde, og at der i 1600-tallet årligt gik op til 350 mand ud med Kompagniets skibe til Asien. Præcis hvor mange danskere, der var beskæftiget på fartøjerne og forterne og kontorerne ude i Asien, vides derimod ikke; men det har drejet sig om ganske mange.

Jens Mortensen Sveigaard

En af de mange danskeres oplevelser kender vi særlig godt, fordi han selv har nedskrevet en omfattende beretning om, hvad han oplevede i Kompagniets tjeneste.

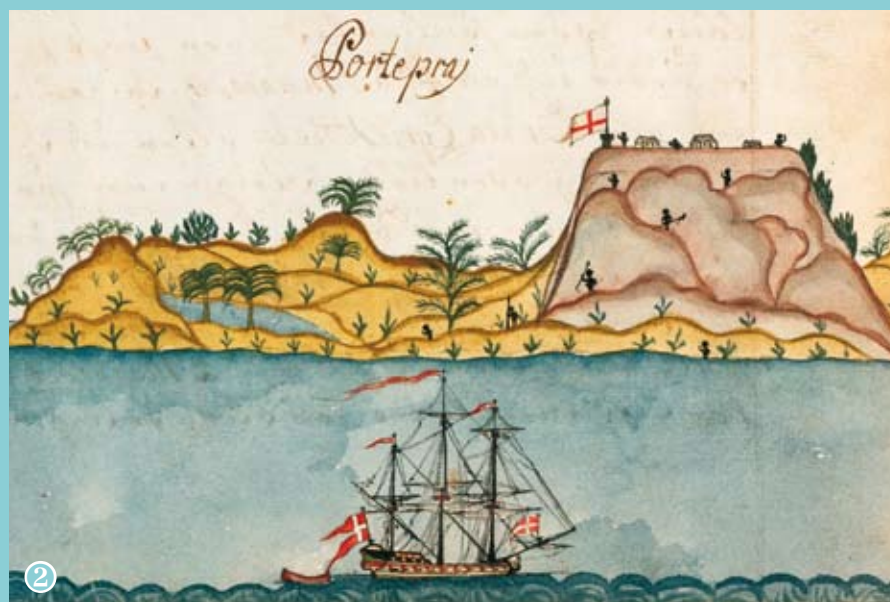
Hans navn var Jens Mortensen Sveigaard, og han var født i 1649 i landsbyen Sveigård lidt sydvest for Århus. Jens havde ingen som helst lyst til at blive bonde som sine forældre, så da han i 1665 blev 16 år gammel, rejste han til Hillerød, hvor han blev skriverdreng hos Kongelig Majestæts skriver og ridefoged over Frederiksborg Amt. Men efter kun fire måneder kom en kongelig lakaj og overtog Jens' job. Derefter kom drengen i tjeneste hos Slagelses tolder og byskriver og senere hos fattigforstanderen i København. Ingen af stederne var der dog nogen fast ansættelse endsiges advancement at øjne. Vi må forestille os, at efterveerne efter svenskekrigene stadig på den tid gjorde Danmark til et rige præget af stilstand og armod.

Derfor tog Jens Mortensen Sveigaard i 1668 til Norge for at søge sin lykke dér. Han blev skriver og bogholder hos en rådmand og amtsforvalter i Tønsberg. Men efter to år besluttede den nu 21-årige Sveigaard at søge lykken i Nederlandene – som så mange andre unge mænd på den tid.

Amsterdam

Han ankom til Amsterdam den 12. maj 1670 og indlogerede sig i et logihus, hvor en skåning var vært. Først prøvede Sveigaard at blive ansat hos en eller anden fin kavaler på dannelsesrejse til Sydeuropa, men forgæves.

I stedet flyttede han efter en måneds tid til en slags sømandshjem, drevet af en nordmand, som skulle hjælpe ham med at få hyre på et skib til Middelhavet eller

1. Kap Det Gode Håb med skibe i Taffelbugten 1721. Bjergene er Djævelbjerg, Taffelbjerg, Løvehovedet og Løverumpen. Det Kongelige Bibliotek.

2. Porto Prayo på De Capverdiske Øer var en ofte brugt forfriskningsplads for ostindiefarerne på udrejsen. Det Kongelige Bibliotek.

Ostindien. Efter et par måneder lykkedes det da også Sveigaard at blive antaget af det ostindiske kompagni som menig soldat til udsendelse til Asien. Hans løn blev sat til 9 gylden om måneden. Han anskaffede sig straks en lille skibskiste og en madras – samt personlige fornødenheder til den lange sørejse: blandt andet brændevin, tobak, lidt beklædning, sengetøj, knive, papir, penne og blæk. I alt måtte han for dette og for nydt kost og logi i sømandshjemmet udstede gældsbeviser på 180 gylden, altså svarende til hele 20 måneders løn.

Den 7. oktober 1670 blev alle soldaterne kaldt sammen for at mønstres på Det Ostindiske Hus midt i Amsterdam. Her blev Kompagniets artikler (regelsæt) oplæst, og alle svor troskabseden. Derpå gik soldaterne ombord på de seks skibe, som udgjorde efterårets flåde. På Sveigaards skib »Brederode« var 168 personer, heriblandt den kendte Rijkloef van Goens, som skulle ud og være ny guvernør over Ceylon. Dertil var det store skib destineret.

Sørejsen til Ceylon

Sørejsen fra Amsterdam til Ceylon varede syv måneder, dog med ophold ved De Capverdiske Øer i Atlanten, ved Kap det Gode Håb og ved øgruppen Comorerne i Det Indiske Ocean. Under de to ugers ophold i Sydafrika benyttede Jens Mortensen Sveigaard lejligheden til at gøre sig bekendt med Kapstaden, med Kaplandet og ikke mindst med hottentotterne og deres særprægede udseende og levevis. En tilsvarende detaljeret beskrivelse giver han af Comorerne og senere af en lang række steder rundt om i Asien.

Værdifuld er også Sveigaards oplysninger om de ofte barske forhold ombord på Kompagniets skibe. Vi læser blandt andet om arbejdsulykker. Allerede i Den Engelske Kanal »blev en af vore matroser kommanderet på udvig på fokkeråen at se ud, som sædvanligt er, efter de andre skibe af vores flåde eller andre fremmede. Da faldt han ned og slog sit lår i stykker. Men han var noget beskænket af brændevin, hvilket er en gemen plage blandt folket.« Og kun to dage efter: »Faldt nok en anden matros ved navn Hans Radix fra Kongsberg ned fra bemeldte fokkerå på tvende andre matroser og slog dem begge, så de måtte gå til køjs deraf. Men han, som faldt, skadedes ej ved et hår.«

Sveigaard beretter også om det gennemgående problem under de lange farter (og senere dem rundt i Asien) med utilstrækkelig proviant og drikkevarer af mildest talt dårlig kvalitet. »Øllet var fuldt med orme, tykt og råddent.« »Vores vand begyndte allerede at stinke som et ådsel, og var fuldt med orme og sort som sværte.« Ved visse lejligheder var det så galt, at nogle drak deres egen urin eller havvand for at slukke deres brændende tørst. Det er ikke mærkeligt, at ganske mange blev syge, og at ikke helt få døde.

Dette gjaldt især i de tilfælde, hvor der også var problemer ombord med at få nok fast føde. Sveigaard beretter om et tilfælde i 1684: »Tilmed skulle der have været så stor hunger på et skib, kommende af Ostindien, hvorpå iblandt andre var en købmand med kvinde og børn. Disse ville folkene endelig antaste og opæde; men købmanden præsenterede sit eget legeme og bad for sin hustru og børn. Dermed skulle de have slagtet og fortæret ham. Ak, en jammerlig tidende!«

Soldat på Ceylon

I maj 1671 ankom Jens Mortensen Sveigaard endelig til Ceylon, nærmere betegnet hovedbyen Colombo på vestkysten af den store ø. Ceylon var særdeles vigtig, fordi det praktisk talt var det eneste sted i hele verden, hvor der groede kanel. Sveigaard ankom, netop da det kom til åben strid med ceyloneserne, som modsatte sig nederlændernes tilstedeværelse og monopolisering af kanel dyrkningen. Sveigaard og hans soldaterkammerater blev derfor sat ind i en skånselsløs kamp mod de indfødte, hvorved man sikrede sig herredømmet over de kystnære egne.

Europæernes metoder var grusomme. Hør blot følgende eksempel, som bare er et blandt mange: Efter at have indtaget og plyndret en landsby, »blev befalet overalt, at enhver skulle gøre sit bedste for at ruinere alle de frugtbare træer, som der var af kokos, tamarind og andre. Og dem, man ikke kunne magelig fælde, skulle man hugge barken af rundt om stammen, at det ikke kunne vokse mere ... Derefter stak vi ild på landsbyen.« Et par dage efter befalede guvernør Rijkloef van Goens, »at der skulle stikkes ild på alle deres landsbyer, som var 8 à 10 stykker; siden at ødelægge alt kvæget (koer og bøfler) så meget, man kunne overkomme; dernæst for det sidste at stikke ild på deres rismarker og tage til fange alle de, som os forekom af dem, hvoraf vi fik 6 personer, ... som straks blev slagen hovedet fra og hængt det på en høj stage udenfor landsbyen.«

Fløjteskibet var 1600-tallets mest moderne og effektive lastdrager.
Aubin: Dictionnaire de marine, 1702.

SIDEN SAXO NR. 2, 2006

Sejlende bogholder i Asien

Efter to år i denne guerillakrig blev Jens Mortensen Sveigaard forfremmet til assistent på lønkontoret i Colombo. Og et år senere blev han bogholder på fløjteskibet »Ippensteen« på 310 tons. Som han skriver: »Hvilket længe havde været min største attrå – i den forhåbning således ved søfarten at få nogle af de indiske lande og deres beskaffenhed at se.« Og han fik sin lyst styret, for han blev bogholder på ti forskellige fartøjer i fart i løbet af de ti år, han sejlede rundt i hele Sydasiens for Kompagniet.

Meget af hans omfattende beretning vedrører den rutinemæssige og til tider lidt monotone sejlads op og ned langs kysterne af Ceylon og Indien. Men Sveigaard kom naturligvis også flere gange til hovedkvarteret i Batavia (vore dages Jakarta) på Java og til de vigtige handelspladser i Bengalen og Persien.

Han var en særdeles nysgerrig rejsende, som tilsyneladende aldrig forsømte en lejlighed til at undersøge og beskrive de spændende sæder, klæder og stæder, han så i det fremmede. Noget afhandles ganske kortfattet, men i andre tilfælde

går han i detaljer. Eksempelvis fylder beskrivelsen af besøget ved den store pagode Trigiscondan på Indiens Coromandelkyst hele 18 sider.

Mødet med det fremmede

Det var overalt det eksotiske og fremmedartede, som betog Sveigaard. Men det var ikke altid lige let at omgås de fremmede folk, som – med god ret – ofte var mistænksomme over for europæerne, og som man tit ikke kunne tale med.

Et enkelt eksempel fra Kaplandet er særligt illustrativt: »Vi foer med båden til land og spadserede op imod negeriet [landsbyen], som de sorte boede. Min nysgerrighed kunne ej tillade mig at blive hos de andre, som ville følge landevejen, men drev mig ind udi bushen om alle de underlige vækster af træer og urter, såvelsom fremmed facon af allehånde fugle, at se. Imidlertid møder mig en af de sorte med et parti vilde figner, som var dejlige og røde af kulør, hvilke han præsenterede mig til købs og viste med tegn, som han gjorde for mig, at de var kostelige at æde. Jeg, som havde læst tilforn om deres træk, tænkte vel, at det var bedrageri, tog derfor en af fignerne og ville trykke ham den i munden, at han skulle smage dem først. Men den sorte hund vægrede det. Så tog jeg dem alle fra ham og trampede dem i stykker med mine fødder og begyndte at true ham for hans præsentation. Det seende løb han fra mig ind ad bushen igen.«

Danskere i Asien

Til gengæld mødte Sveigaard et forbløffende stort antal danskere rundt om i Asien. Ikke i Trankebar, som han ganske vist ofte passerede uden at kunne besøge, for dér kom nederlænderne normalt ikke. Men på nederlandske handelsstationer, hvor danskerne arbejdede som handelsfolk, soldater, håndværkere eller kontorfolk i Kompagniets tjeneste.

Særlig heldig i så henseende var Sveigaard, da han under sejl langs Indiens Malabar-kyst den 5. februar 1677 ved handelsstationen Tengapatnam erfarede, »at residenten [bestyreren], som lå på Tengapatnam, var en dansk, født udi København, Johannes Heydelberg kaldet. Hvorover jeg blev nysgerrig at tale med ham. Og eftersom vi liden eller ingen forgang havde, foer jeg om eftermiddagen i land at besøge ham. Did kommende blev jeg af ham på det høfligste forvelkommet og trakteret vel i alle måder indtil om natten. Så foer jeg ombord og tog ham med mig, beviste ham min skyldighed ved den samme omsorg igen og akkomoderede [behandlede] ham det bedste, jeg kunne, indtil om andendagen. Så tog han sin afsked fra mig og foer i land.« Tre dage senere i Cochin traf han danskeren Lorents Dyrendal, som havde haft kommandoen over soldaterne ombord på »Brederode« på udrejsen fra Amsterdam til Ceylon syv år forinden, og som Sveigaard mødte flere gange i Asien. Dagen efter kom det danske skib »Christianshavn« og ankrede på rheden af

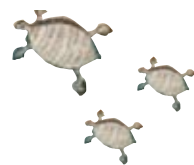
Indiske bramener, såkaldte yogier.
Nieuhof: Zee- en Lanreize, 1682.

SIDEN SAXO NR. 2, 2006

På skildpaddeøen Ascension i Sydatlantien forfriskede skibene sig ofte på vejen hjem fra Asien.
Det Kongelige Bibliotek.

Cochin. Det gik i regelmæssig fart mellem Indien og Mokka i Arabien, og dets chef var danskeren Hans Glad.

Vi får også at vide, at selvom Sveigaard var uendelig langt hjemmefra, så sendte han breve hjem, når lejlighed bød sig. Det er så bare et spørgsmål, om modtagerne hjemme, for eksempel forældrene i den lille landsby i Jylland, overhovedet har kunnet tro på, hvad han skrev om utrolige ting som orangutanger, yogier, spiselige fuglereder, elefanter, menneskeædere og så videre. Det må have lydt fuldstændig fantastisk for dem.

Søsyge elefanter

En vigtig eksportvare, som Sveigaard ved flere lejligheder var med til at fragte fra Ceylon, var elefanter. Øens vilde elefanter blev indfanget i kolossale fælder, tæmmet og sendt først og fremmest til fyrstehoffer i Nordindien, hvor de store dyr var i høj kurs.

»Den 3. februar 1678 gik vi under sejl, efter at vi havde indtaget trende elefanter med et parti provision [foder] for dem, såsom

pisangtræer [lotangpalmer] og grene af klapperstræer [kokospalmer]. Og formedelst vi var ikkun svage af folk, blev vi forstrakt med 1 sergent og 6 soldater til at imodstå søroverne, om de ville attackere os. Da nu elefanterne blev søsyge, tog den sorte, som regerede og passede dem op, kokosolie, salt, arrak [risbrændevin], muskatblomme, nelliker og muskat med en anden mig ubekendt frugt, (hvilket altsammen til den ende af Kompagniet var medskikket), stødte det tilsammen og gjorde en pille deraf – som et hønsecæg stor. Udhulede så et stykke af en klappersgren og lagde pillen derudi. Vandt siden noget af et pisangtræ derudenom igen, (at elefanterne ej skulle se det), og stak det dem i munden. Men de lod det falde ud igen i førstningen, tvang dem dog omsider til at tage det ind. Toede [vaskede] siden deres liv med arrak, salt, klappersolie og vand, som blev først tilsammenkogt udi en kedel«.

Det kan tilføjes, at problemerne med elefanterne bestemt ikke var mindre, når de store dyr skulle sættes ombord eller fra borde igen.

Ulovlig privat handel

En af de ting, Sveigaard desværre ikke skriver ret meget om i sin beretning, er hans private handel. Kompagniets ansatte havde bestemt forbud mod at drive privat han-

del, men mange gjorde det alligevel – blandt andre Sveigaard. Han handlede med flere forskellige varesorter og nævner selv øl og slaver. Især slaverne må have været en særdeles indbringende sag, idet en eneste slave kunne indbringe, hvad der svarede til 2½ måneds løn!

Han skriver selv, at stillingen som sejrende bogholder var ideel, når det drejede sig om at drive den forbudte privathandel. Det var meget vanskeligere at drive sådan handel, hvis man sad på et kontor i land – hvad Sveigaard altid frygtede at blive kommanderet til.

Retur til Europa

Som tiden gik, ønskede Sveigaard at vende tilbage til Europa. Den normale tjenestetid var fem år i Asien, men han havde forlænget sin kontrakt to gange. I januar 1684, da han var 34 år, afsejlede han så endelig hjemad fra Ceylon ombord på »Prins Willem Hendrick« sammen med 100 søfolk og 34 soldater samt en ladning til en indkøbsværdi af 332.000 gylden. Varerne var først og fremmest kanel, peber, salpeter, silke og forskelligt bomuldstøj.

På Kap det Gode Håb samledes en returflåde på i alt ni nederlandske kompagniskibe. Disse sejlede sammen op gennem Atlanten, vest om Irland og op til Shetlandsøerne. Efter tre måneders sejlads mødtes de dér med fiskerbåde og udsendte krydsere, som kunne melde om fred i Europa. Og ikke mindst kunne de levere friske forsyninger til de tørstende og sultende søfarende.

På vej ned gennem Nordsøen »slog matroserne straks bunden ud på tvende fade af skibssølet og satte dem på enden. De, som ej havde andet, tog deres hatte og drak med ... Samme aften uddelte butteleren [proviantsforvalteren] det sidste arrak til folkene.« Der var virkelig liv og glade dage ombord.

Endelig kom man ind i den dengang endnu eksisterende Zuydersø, og den 24. august 1684 var det slut. »Skibet blev fortojet (hvorvel med uvilligt folk). Siden gik det lystigt an med drikken og råben og larmen den hele nat af Jan Hagel.« Jan Hagel var datidens nederlandske øgenavn for matroserne, der var lige så utallige som hagl.

En uge efter fik Jens Mortensen Sveigaard udleveret sine tre private skibskister efter Kompagniets inspektion af dem, dog først efter nogen parlamentaren, da der egentlig var for mange og for værdifulde private varer deri. Senere fik han sit økonomiske tilgodehavende på 1.725 gylden udbetalt. Dette beløb var noget over gennemsnittet, men han havde jo også tjent Kompagniet i samfulde 14 år. Foruden denne officielle indtjening ved vi, at Sveigaard har haft en ikke ringe indkomst af sin private, men illegale handel i Asien.

Hjem til Danmark

Sveigaard fik i oktober 1684 skibslejlighed på et københavnsk skib, der skulle hjemad. Og den 7. november kunne han gå i land ved Helsingør. En måned senere rejste han fra København via Roskilde, Svinninge, Kalundborg og Samsø til Århus, som han nåede juleaftensdag 1684.

Rejseberetningen udgivet

Jens Mortensen Sveigaards spændende 300 år gamle beretning har ligget ubemærket og ubenyttet på Det Kongelige Bibliotek. Men i 2005 har seniorforsker Erik Gøbel, Rigsarkivet, udgivet teksten i bogform med en introducerende indledning og mange forklarende noter. Og ikke mindst er kildeteksten nu ledsaget af en masse flotte illustrationer fra samtidige bøger og håndskrifter. Det hele er således nemt at gå til for den, som efter ovenstående smagsprøve har fået lyst til at se nærmere på Sveigaards interessante ostindiske rejsebeskrivelse.

Christian 4. & Rosenberg

April-september 2006

Fra påskeferien i april vises denne store særudstilling, som er den første udstilling i fejringen af Rosenborg Slots 400 års jubilæum

Særudstillingen, der bl.a. viser ny-erhvervelser og genstande fra de righoldige magasiner, omfatter både særudstillingslokalerne i Kommandantboligen ud mod Øster Voldgade og de af slottets rum, der har bevaret deres udsmykning fra Christian 4.s tid.

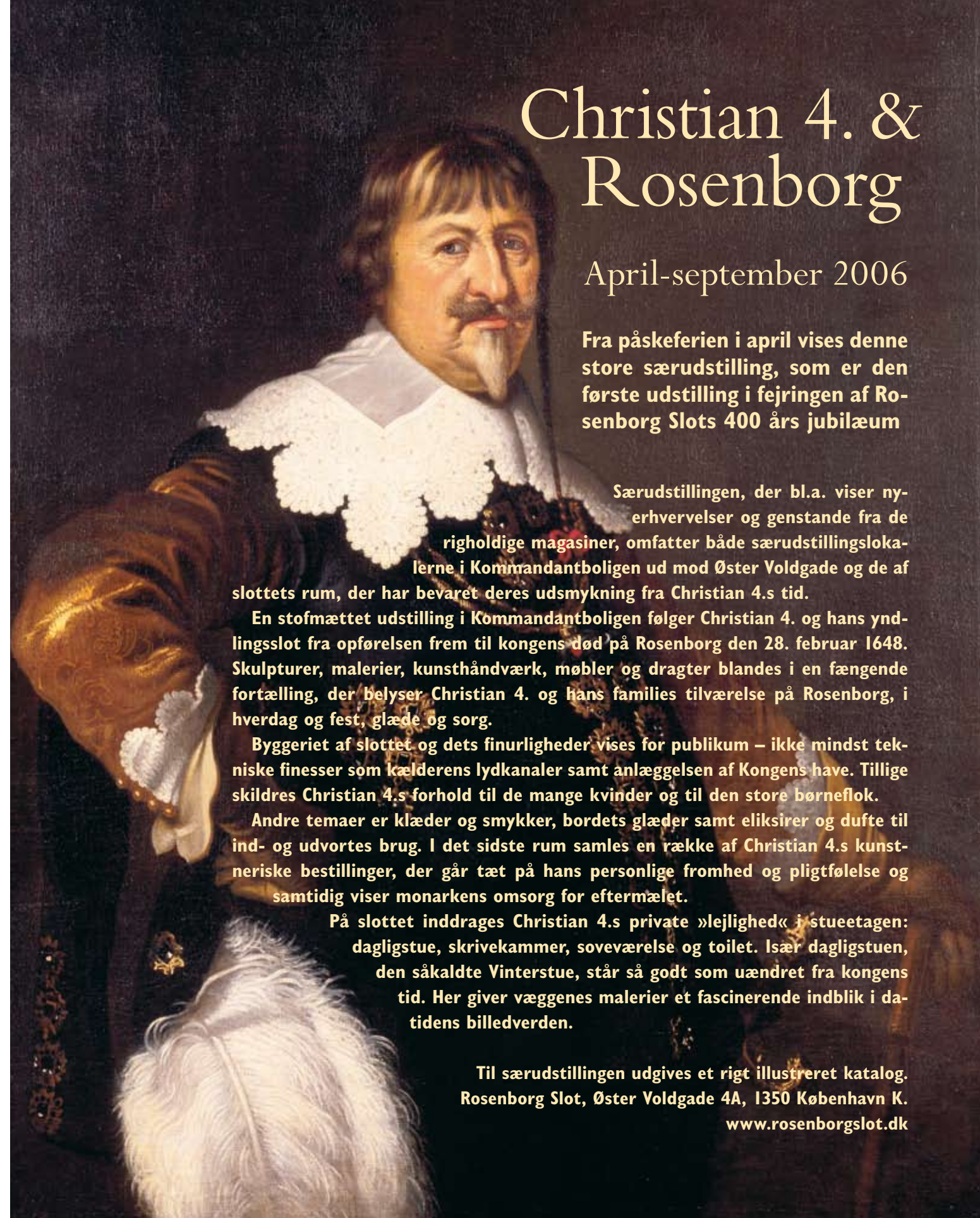
En stofmættet udstilling i Kommandantboligen følger Christian 4. og hans yndlingslot fra opførelsen frem til kongens død på Rosenborg den 28. februar 1648. Skulpturer, malerier, kunsthåndværk, møbler og dragter blandes i en fængende fortælling, der belyser Christian 4. og hans families tilværelse på Rosenborg, i hverdag og fest, glæde og sorg.

Byggeriet af slottet og dets finurligheder vises for publikum – ikke mindst tekniske finesser som kælderens lydkanaler samt anlæggelsen af Kongens have. Tillige skildres Christian 4.s forhold til de mange kvinder og til den store børneflokk.

Andre temaer er klæder og smykker, bordets glæder samt eliksirer og dufte til ind- og udvortes brug. I det sidste rum samles en række af Christian 4.s kunstneriske bestillinger, der går tæt på hans personlige fromhed og pligtfølelse og samtidig viser monarkens omsorg for eftermælet.

På slottet inddrages Christian 4.s private »lejlighed« i stueetagen: dagligstue, skrivekammer, soveværelse og toilet. Især dagligstuen, den såkaldte Vinterstue, står så godt som uændret fra kongens tid. Her giver væggenes malerier et fascinerende indblik i datidens billedverden.

Til særudstillingen udgives et rigt illustreret katalog. Rosenborg Slot, Øster Voldgade 4A, 1350 København K. www.rosenborgslot.dk

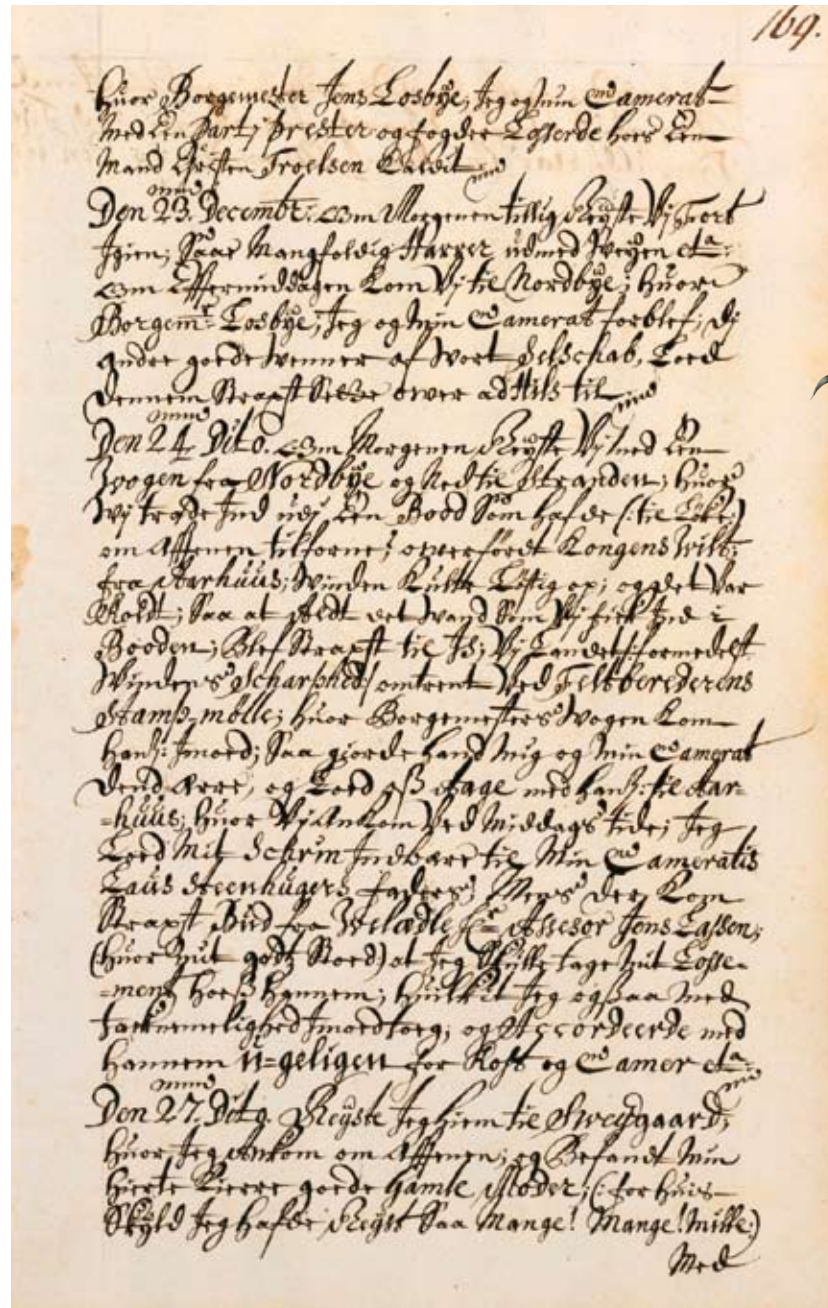

> Hans ostindiske rejsebeskrivelse slutter: »Den 27. december 1684 rejste jeg hjem til Sveigaard, hvor jeg ankom om aftenen og befandt min hjerte kære gode gamle moder, (for hvis skyld jeg havde rejst så mange mange mile), med stedfader og andre søskende udi god velstand, efter at jeg havde været fra dem udi tyve samfulde år.«

Desværre nævner han intet om sin videre skæbne, og det er ikke lykkedes at kortlægge den ad anden vej.

Erik Gøbel er arkivar og seniorforsker ved Rigsarkivet

Sidste hele side af Sveigaards rejsebetretning. Det Kongelige Bibliotek.

Trangveber

Litteratur

ERIK GØBEL: Jens Mortensen Sveigaards ostindiske rejsebeskrivelse 1665-1684, København 2005

ERIK GØBEL: Danske i det nederlandske ostindiske kompagnis tjeneste i det 17. århundrede, i Handels- og Søfartsmuseets Årbog 62, 2003

HENNING HENNINGSEN: Dagbog fra en ostindiefart 1672-75 af J. P. Cortemünde, Helsingør 1953.